

1991

Rok 1991 nastoupil zotrva, v lednu došlo k zahájení operace spojeneckých sil s cílem osvobodit Kuvajt od irácké okupace, v červnu 1991 vypukla jugoslávská krize a v srpnu proběhl v SSSR pokus o převrat.

Významným tématem naší diplomacie během roku 1991 byla jednání o asociační dohodě s Evropskými společenstvími, vedla se řada bilaterálních konzultací, jejichž předmětem byly vybrané obtížné otázky. Cílem československých vyjednávačů bylo získat na jednáních o dohodě o přidružení podporu pro naše požadavky.

Otevřenými problémy v jednáních s Evropskými společenstvími (ES) byl obchodní konsensus, pohyb pracovních sil, finanční pomoc, citlivost obchodu se zemědělskými produkty, úprava československých cel při vytváření zóny volného obchodu. Z hlediska ES byla nejcitlivější otázka volného pohybu zboží, kde zásadní problém představoval obchod s textilními výrobky a jejich obtížná odbytová situace tohoto průmyslového odvětví.

V únoru byly zahájeny rozhovory o Československo-německé smlouvě, proběhlo první kolo rozhovorů o koncepci nové smlouvy mezi ČSFR a SRN pod taktovkou zmocněnců obou vlád náměstka Zdeňka Matějky a velvyslance Wilhelma Höyncka. Dokument měl otevřít cestu ke korektní a rovnocenné spolupráci v rozhodujících oblastech.

Rezoluce OSN stanovila termín odchodu iráckých vojsk k 15. lednu, pokud irácká armáda setrvá na obsazených územích po uplynutí ultimáta, spojenecké síly zahájí operaci Pouštní bouře s cílem osvobodit Kuvajt.

Ohled na počátku roku 1991 vykonal ministr ve dnech 4. až 7. ledna návštěvu Saúdské Arábie, Ománu a Spojených arabských emirátů. Deklaroval zájem rozvíjet styky se zeměmi

Zálivu, které jsou důležité pro naši ekonomiku, šlo nám zejména o ropu a produkty z ropy, o spolupráci v bankovní oblasti a o rozšíření obchodní spolupráce. Vyslání československé jednotky do Perského zálivu bylo ve všech navštívených zemích přijato jednoznačně kladně.

Jednání s nejvyššími představiteli Saúdské Arábie se soustředila na ekonomickou spolupráci, zejména v ropném průmyslu a v oblasti financí. Především jsme usilovali o ukončení naší závislosti na dodávkách ropy ze Sovětského svazu, které tehdy dosahovaly 85 % z celkového objemu dovážené ropy.

Ministr Dienstbier svým partnerům vysvětloval, že jsme zahájili rozsáhlou ekonomickou reformu, k jejímuž úspěchu potřebujeme pomoc ze zahraničí. Nacházíme se ale uprostřed velmi nepříznivé mezinárodní situace. Válka v Zálivu představuje pro naši ekonomiku obrovskou ránu, ztrácíme stamilionové částky v Iráku a v Sýrii, naše pohledávky v Sýrii činí 1,2 miliardy dolarů, v Iráku jde o přímý dluh ve výši jedné miliardy dolarů plus rozpracované kontrakty, Irák nám nabídl postupné splátky, ale s ohledem na embargo je nemůžeme akceptovat, porušili bychom rezoluci Rady bezpečnosti OSN. Snažíme se získat překlenovací úvěr zhruba ve výši jedné miliardy dolarů na likvidaci důsledků embargo proti Iráku a pro start ekonomické reformy.

Reakce Saúdské Arábie byla vyhýbavá, rovněž se vzhledem k mimořádně vysokým vojenským výdajům nacházela v obtížné situaci, v rámci regionálních spojenců nesla největší finanční břemeno válečných výdajů. Ropné společnosti i banky jsou v plném rozsahu soukromé, rozhodnutí, zda a komu prodávat ropu či poskytnout úvěr je pouze v rukou vedení těchto společností. Saúdská Arábie však nabídla poskytnout vládní záruku na půjčku od soukromých bank.

Situaci v Perském zálivu hodnotili saúdští představitelé spíše skepticky, vojenskou sílu Iráku nelze podceňovat, zprávy z Iráku nebyly povzbudivé, nic nenasvědčovalo tomu, že by se irácká vojska chystala ke stažení. Saúdové se obávali, že Saddám Husajn důvěruje svým poradcům, a ti ho přesvědčovali, že Západ válku nepovede.

S ministrem zahraničí Saúdem ibn Fajsalem bylo dohodnuto otevření první československé styčné mise v Rijádu, ČSFR vyšle úředníka, který bude požívat diplomatickou imunitu. Diplomatické styky byly navázány později, v roce 1992.

V Ománu jednal ministr Dienstbier s ministrem zahraničí Abdalláhem bin Alasímem a byl přijat sultánem Kábusem bin Saidem. V Abú Zabí ministra Dienstbiera přijal prezident Spojených arabských emirátů Šajch Zajd bin Sultán Nahajan a ministr zahraničí Rašíd Abdalláh Naujmin.

V rámci pobytu v Saúdské Arábii navštívil ministr naši protichemickou jednotku na jejím stanovišti poblíž města Hafr El Batin, velitelem této speciální jednotky byl plukovník ing. Ján Való, po splnění svých úkolů se všichni vrátili zpět domů do konce května 1991. Československá protichemická jednotka měla za úkol provádět chemický a radiační průzkum, školení k protichemické obraně, likvidaci následků použití chemických zbraní a zdravotní zabezpečení. Převahu československé jednotky do Saúdské Arábie zajistila z Frankfurtu armáda USA v průběhu prosince 1990. Vrchním velitelem protiirácké koalice byl americký generál Norman Schwarzkopf.

Naše jednotka byla podřízena strategickému velení ozbrojených sil Saúdské Arábie, neměla se zúčastňovat bojových

Československá protichemická jednotka na svém stanovišti v Saúdské Arábii

operací a měla být použita pouze na území Saúdské Arábie. Saúdové vlastní protichemické vojsko neměli, Československo naproti tomu mělo chemické vojsko již od roku 1920. Bylo známo, že Irák vlastní obrovské množství chemických zbraní, proto Saúdové projevíli okamžitě o naše odborníky zájem.

Počáteční nedůvěru spojenců překonala naše jednotka svým vynikajícím profesionálním výkonem a svými výsledky. Nakonec si vysloužila vysoké ocenění a uznání od Spojených států, které napomohlo pozdějšímu vstupu České republiky do NATO.

Celkem se v Kuvajtu a Iráku nacházelo v den invaze 530

našich občanů, které bylo třeba dopravit do bezpečí, k přesunu do vlasti byly použity různé cesty, někteří naši občané zvolili dopravu vlastními vozy přes Turecko, jiní se dostali přes Bagdád do Ammánu, kde bylo připraveno speciální letadlo ČSA, několik Čechů a Slovák se rozhodlo zůstat.

Americký ministr zahraničí Baker během setkání dne 9. 1. 1991 ujistil iráckého ministra zahraničí Azíze, že ultimátum 15. 1. 1991 je neměnný požadavek ke splnění rezoluce OSN v plném rozsahu. Pokud se do té doby irácká vojska nestáhnou z území Kuvajtu, bude mezinárodní operace spuštěna. Rozhovor Bakera s Azízem trval téměř sedm hodin, Azíz se snažil dokázat, že

Operace Pouštní bouře, zničené irácké tanky, únor 1999

přístup USA a koalice je nelegální, podle Azíze měla být dána přednost jednáním, Irák byl podle jeho slov připraven na válku i oběti a nebojí se, protože Arabové se spojí v boji proti USA a jejich spojencům. Operace Pouštní bouře byla zahájena 17. 1. 1991.

USA ovšem byly zklamány, že se Saddam Husajn udržel u moci, předpokládalo se, že krize a následná válka v Zálivu Husajna natolik zdiskredituje, že padne, nenaplnila se ani druhá varianta, že by se v iráckých vysokých vojenských kruzích našly osobnosti schopné Saddáma Husajna svrhnout.

V únoru 1991 se naše ministerstvo zahraničí zabývalo otázkou dalšího pobytu příslušníků iráckých ozbrojených sil po přerušení studia na vojenské akademii v Brně a rozhodlo, že nepovolí bývalým posluchačům vojenských škol odcestovat. Převládla obava, že by se mohli zapojit do bojů proti spojenecským jednotkám, a tím posílili vojenské schopnosti Iráku.

Po ukončení války v Perském zálivu se do popředí pozornosti mezinárodního společenství dostal blízkovýchodní konflikt, jehož jádro tvoří palestinská otázka. Prezident USA Bush prohlásil, že je nezbytné zahájit na Blízkém východě mírový proces s cílem ukončit arabsko-izraelský konflikt a nastolit v oblasti stabilitu a mír. ČSFR je připravena přispívat k dosažení mírového urovnání, napomáhat palestinsko-izraelskému dialogu a vytvářet pro něj prostor.

Dne 20. 1. 1991 se v Budapešti uskutečnilo setkání ministrů zahraničí ČSFR, Polska a Maďarska, šlo především o přípravu

dokumentu o spolupráci těchto tří zemí a o přípravu vrcholného setkání prezidentů ve Visegradu, které se uskutečnilo v únoru téhož roku.

Maďarský ministr zahraničí Jeszenszky představil témata pro jednání summitu: názory na mezinárodní vývoj, válka v Perském zálivu, situace v Sovětském svazu. Není lhostejné, co se v SSSR děje, je to pro budoucnost našich zemí velice důležité. Polský ministr zahraničí Skubiszewski byl toho názoru, že spolupráce našich tří zemí je důležitá a závažná, je to hodnota sama o sobě. Formujeme nové vztahy v této části Evropy, západní státy pozorují, zda dovedeme spolupracovat. Dienstbier navrhl vydat společné stanovisko k situaci v Pobaltí, tento konflikt poskytuje SSSR prostor pro vojenskou činnost sovětské armády v pobaltských republikách.

V závěru setkání dohodli ministři společný postup ve vztahu k Varšavské smlouvě a ukončení činnosti jejích vojenských struktur a dohodnuty konzultace ke koordinaci postupu při sjednávání asociačních dohod s ES. Spolupráce Trojky a její pozitivní rozvoj je chápán jako důležitý stabilizační faktor, který Západ považuje za prověrku zralosti, na jejímž úspěchu bude záviset výše a účinnost jeho pomoci.

V Evropě se objevila jako závažné téma otázka migrace osob přicházejících ze střední a východní Evropy, k tomuto problému se z rakouské iniciativy ve dnech 24. až 28. I. 1991 konala ve Vídni konference pod záštitou Rady Evropy. Rada Evropy je celoevropská mezinárodní organizace, která zajišťuje spolupráci členských zemí především při podpoře demokracie a ochraně lidských a sociálních práv a svobod.

Dienstbier ve svém vystoupení řekl, že civilizovaný svět se shoduje na respektování práva každého opustit kteroukoliv zemi včetně své vlastní, společenství národů se musí obávat důsledků masového uplatnění tohoto práva.

Parlamentní shromáždění Rady Evropy, které se konalo dne 30. ledna 1991 ve Štrasburku doporučilo přijetí Československa za řádného člena. Dienstbier u této příležitosti vystoupil před poslanci a prohlásil, že Rada Evropy představuje jednu z nejdůležitějších institucí rodiny evropských demokratických států. Zdůraznil, že ČSFR aktivně usiluje o rychlé a radikální rozpuštění nejdříve vojenské a poté i politické struktury Varšavského paktu. Zároveň upozornil na nebezpečí, které by pro ČSFR mohla způsobit nestabilita v Sovětském svazu.

Spolu s podpisem statutu RE hodlá ČSFR podepsat i evropskou konvenci o lidských právech a během následujícího roku chce podepsat dalších zhruba 30 dohod a úmluv RE týkajících se především lidských práv, sociální sféry, kultury a rovněž právní pomoci. Oficiálně se stalo ČSFR řádným a plnoprávným členem Rady Evropy 21. 2. 1991, v parlamentním shromáždění bude mít osm zástupců. Poprvé získali naši občané možnost obrátit se v případě potřeby na nadnárodní instituce: na Evropskou komisi pro lidská práva a na Evropský soud pro lidská práva.

Dne 8. ledna 1991 se konala porada zástupců ministerstev obrany, vnitra, financí, hospodářství, práce a sociálních věcí, životního prostředí, české a slovenské vlády a poslanců Federálního

shromáždění, později se zapojili i poslanci České národní rady, vznikla komise pro přípravu československého návrhu pro jednání o Československo-německé smlouvě. První kolo jednání bylo zahájeno dne 27. 2. 1991 v Praze.

Dienstbier si byl dobře vědom, že 90 % textu této smlouvy o budoucích vztazích s Německem bude domluveno prakticky ihned a bez problémů, ale zbývající procenta bude zdržovat debata o minulosti. I s vyhlídkou na těžké vnitropolitické diskuse byl přesvědčen o důležitosti právě této smlouvy a o tom, že smlouvu s Německem musíme dojednat za každou cenu, prohlásil, že „problémy se zametaly pod koberec téměř půl století, nyní je čas začít proces vzájemného pochopení a sblížování“.

Šéf československé diplomacie navrhoval v prvním kole jednání, aby se obě strany zavázaly, že proti sobě nebudou uplatňovat žádné majetkové nároky. Otázky minulosti otevírají v Německu Sudetoněmecké krajanské sdružení a u nás komunističtí poslanci. Obě strany se dohodly, že ke smlouvě bude přiložen průvodní dopis, ve kterém se bude konstatovat, že smlouva se nezabývá majetkovými otázkami.

Ačkoliv majetkové otázky nebyly předmětem vyjednávané smlouvy, soustředili se odpůrci smlouvy na obou stranách právě na ně, na německé straně hlasitě uplatňovalo majetkové nároky zejména Sudetoněmecké krajanské sdružení, požadovali kompenzaci majetku (např. půdu) a účast na restitucích, na naší straně naopak zazněly obavy z vracení majetku sudetským Němcům, zároveň sílily hlasy volající po odškodnění za utrpení, kterému byli naši občané vystaveni v průběhu války. Československé stanovisko bylo vůči sudetoněmeckým

Americký prezident George H. W. Bush na tiskové konferenci v Bílém domě, Washington, D.C., 1991

majetkovým požadavkům jasné a neměnné, zákon stanovil nepřekročitelný limit 25. února 1948 jako datum, odkdy je možné vracet majetek. (Němci byli odškodněni již v minulosti německou vládou.) Konfiskace majetku osob, které byly po skončení války odsunuty z Československa, byla prováděna na základě československých právních předpisů v souladu s příslušnými mezinárodními dohodami bez náhrady.

Smlouvu parafovali ministři zahraničí Genscher a Dienstbier 7. 1. 1992 na Pražském hradě za přítomnosti prezidentů